

VLAAMSE COMMISSIE ONROEREND ERFGOED

ADVIES VCOE 2022|010 VAN 15 APRIL 2022

OVER DE VOORLOPIGE BESCHERMING ALS MONUMENT VAN DE ONZE-LIEVE-VROUW VAN GROENINGEKAPEL IN KORTRIJK, NAAR AANLEIDING VAN DE ADVIESVRAAG VAN MINISTER MATTHIAS DIEPENDAELE VAN 2 MAART 2022

De Vlaamse Commissie Onroerend Erfgoed, rechtsgeldig samengesteld, brengt op 15 april 2022 volgend advies uit:

1. De VCOE ontving op 2 maart 2022 een adviesvraag van Matthias Diependaele, Vlaams minister van Financiën en Begroting, Wonen en Onroerend Erfgoed, over de voorlopige bescherming als monument van de Onze-Lieve-Vrouw van Groeningekapel in Kortrijk. Het betreft een vroeg-neogotische kapel opgericht in 1832 op de voormalige Groeningekouter waar in 1302 de Guldensporenslag plaatsvond. Ze verwijst naar de miraculeuze verschijning van het beeldje van Onze-Lieve-Vrouw van Groeninge nabij deze plek, wat mee de overwinning op de Franse troepen zou hebben beslecht. Al sinds de tweede helft van de 19de eeuw is de kapel aan vijf zijden ingebouwd in omringende bebouwing, waaronder een drukkerij en op heden een recent appartementsgebouw.

De commissie spreekt zich in dit advies uit over de documenten in het kader van de voorlopige bescherming, met name: (a) het ministerieel besluit tot voorlopige bescherming, (b) de fotoregistratie, (c) het afbakeningsplan en (d) het inhoudelijke beschermingsdossier.

2. Voorliggend beschermingsvoorstel kwam tot stand na een ad-hoc aanvraag van de stad Kortrijk. Het inhoudelijk dossier kadert de bouw en betekenis van de kapel in de historische context, alsook in de ontwikkeling van de Belgische neogotiek en de kapelbouw in Vlaanderen. Hieruit blijkt dat het gaat om één van de eerste materiële uitingen van de hernieuwde 19de-eeuwse interesse in de Guldensporenslag. Het betreft tevens een zeldzaam vroeg voorbeeld van een zeshoekige betreedbare kapel in neogotische stijl.

De commissie erkent het potentieel van voorliggend beschermingsvoorstel. Niettemin verloor de kapel haar oorspronkelijke context door het wegvallen van de gebouwen waarmee ze oorspronkelijk een eenheid vormde. Ook werd de historische afwerking van het exterieur en interieur doorheen de jaren sterk aangetast. Dit verval zet zich op heden nog steeds door. Het roept de vraag op naar de instandhoudingsmogelijkheden, maar ook de mate waarin de erfgoedwaarden van de kapel nog voldoende tastbaar aanwezig zijn dan wel opnieuw versterkt kunnen worden. Een bescherming kan volgens de commissie in ieder geval niet de bedoeling hebben om de kapel in haar huidige – vervallen – toestand te bestendigen. De herwaardering van de erfgoedwaarden via een gericht beheer en restauratie lijkt dan ook essentieel om deze bescherming te kunnen verantwoorden. Voorliggend dossier biedt hiervoor weinig garantie (zie ook par. 5 van dit advies).

Daarnaast meent de commissie dat de waardebeoordeling van de kapel verdere onderbouwing behoeft. Zo geeft het gevoerde onderzoek (vooralsnog) geen uitsluitel over het oorspronkelijke doel en functioneren van de kapel. Hoewel goed gedocumenteerd baseert het inhoudelijk dossier zich inzake de oprichting van het gebouwtje op enkele aannames en ruimere contextuele verbanden. Bovendien is weinig bekend over de evolutie van het interieur en meer specifiek de huidige, sterk aangetaste polychrome binnenafwerking. Het spreekt voor zich dat niet alle

kennislacunes ingevuld kunnen worden. Toch dringt de commissie aan op de voortzetting van (bouw)historisch onderzoek naar de kapel en een doorgedreven materiaal-technische analyse van de afwerking, dit ter ondersteuning van de waardebeoordeling.

Wat betreft de zeldzaamheid ten opzichte van andere kapellen stelt de commissie vast dat het inhoudelijk dossier terugvalt op een eerdere steekproef uitgevoerd voor Oost-Vlaanderen. Voor de periode vanaf het tweede kwart van de 19de eeuw zou het merendeel van de 566 geïnventariseerde kapellen in deze provincie opgericht zijn na 1860. De commissie vraagt het beperkte aandeel betreedbare kapellen met gelijkaardige datering als de Groeningekapel (2de kwart 19de eeuw) concreet te duiden. In datzelfde verband wijst de commissie op de veronderstelling in het dossier dat de conclusies van de Oost-Vlaamse steekproef (situatie 2016) bij uitbreiding gelden voor andere provincies. Ook dit vraagt bijkomende staving via voortgezet onderzoek. De commissie vraagt tot slot om de vermelde '*criterionota betreedbare kapellen*' (2016) toe te voegen aan het beschermingsdossier.

3. Artikel 1 van het ministerieel besluit legt de voorlopige bescherming als monument vast en verwijst naar het afbakeningsplan en de fotoregistratie die als bijlagen bij het besluit zijn gevoegd. De commissie ondersteunt de logische afbakeningskeuze die het volume en de voetafdruk van de kapel omvat.

Wat betreft de fotoregistratie van de fysieke toestand ('*MB_bijlage2_fotoregistratie*') erkent de commissie dat deze zich dient te beperken tot de vandaag zichtbare onderdelen. De commissie vraagt de beelden van de fotoregistratie wel eenduidig te dateren. Nu worden 24 januari 2022 en 18 februari 2022 vermeld als data waarop de huidige fysieke toestand fotografisch werd geregistreerd, terwijl foto 3 uit 2017 dateert (cf. foto 30 in de documentatiebijlage) en er tevens sprake is van een plaatsbezoek op 21 februari 2020.

Gezien de voortschrijdende aantasting van exterieur en interieur is het cruciaal dat in geval van bescherming een zo actueel mogelijk beeld vastligt.

4. Artikel 2 van het ministerieel besluit verwijst naar de historische, architecturale en culturele erfgoedwaarden als basis voor de bescherming als monument.

De commissie acht deze erfgoedwaarden van toepassing op de kapel, maar vraagt de motivering ervan op een aantal punten verder uit te werken, alsook een bijkomende artistieke en volkskundige waarde te onderzoeken:

- a) Voor de historische waarde verwijst het ontwerpbesluit naar de hernieuwde 19de-eeuwse interesse in de Guldensporenslag en de politieke – later ook religieuze en sociale – betekenis van deze thematiek. Als zeer vroeg herdenkingsmonument voor de slag heeft de kapel aldus een bijzonder historisch belang. Deze motivering dient aangevuld te worden conform het inhoudelijk dossier. Zo vraagt de commissie bij de vermelde 'contextwaarde' te expliciteren dat de kapel werd opgericht op het voormalige slagveld. Verder is het relevant om naast (de vermoedelijke) inspirator Jacques Goethals-Vercruyse ook oprichter Félix Dujardin uitdrukkelijk te vernoemen, en daarbij aan te geven dat de ontwerper vooralsnog onbekend is. Nu klinkt de verwijzing naar '*de ontwerper en eigenaar van de kapel*' enigszins misleidend.
- b) Wat betreft de architecturale waarde wordt ook het latere, niet-gedateerde interieur architecturaal waardevol geacht als voorbeeld van rijpere neogotiek. De commissie merkt op dat de vervaardiger van dit interieur onbekend is en de afwerking doorheen de tijd wijzigde. Niettemin getuigt de vermoedelijk 19de-eeuwse polychromie en het meubilair (met o.m. gesculpteerd retabel) van een kunstzinnig streven. Hetzelfde geldt voor het verzorgd uitgewerkte schrijnwerk met decoratief maas- en smeedwerk. De commissie vraagt dan ook

te onderzoeken of een bijkomende artistieke waarde van toepassing is.

- c) Tot slot stelt de commissie vast dat de toegekende culturele waarde verwijst naar de rol van de kapel in de verering van Onze-Lieve-Vrouw van Groeninge en als later symbool van de ontvoogding van de 'gewone Vlaming'. Daarbij wordt gewag gemaakt van *'optochten en gebedsmomenten die zich in en rond de kapel hebben afgespeeld'*. De commissie erkent deze culturele betekenis, maar vraagt het gebruik van de kapel voor dergelijke plechtigheden te verduidelijken in het inhoudelijk dossier. Het is onduidelijk of de aangehaalde optochten in 1889 en 1903 de enige gekende voorbeelden zijn.

Ter ondersteuning van de devotionele functie van de kapel is ook de aanwezigheid tot 2007 van een replica van het miraculeuze 13de-eeuwse beeldje van Onze-Lieve-Vrouw van Groeninge vermeldenswaardig. De commissie vraagt zich af of in het dossier meer informatie kan worden gegeven over de relatie van deze verdwenen replica tot de historische inrichting en gebruik van de kapel. Aansluitend stelt de commissie zich ook de vraag of – gelet op de aangehaalde 'volkskundige' betekenis – een volkskundige waarde kan worden toegekend.

5. Artikel 3 van het beschermingsbesluit formuleert twee beheersdoelstellingen voor het monument: 1° het consolideren van de bestaande toestand, en 2° aanbevolen onderzoek van de verflagen bij gebeurlijke onderhoudswerken om een leidraad te bieden bij een mogelijke restauratie.

Zoals aangegeven vindt de commissie dit te summier om een gericht en duurzaam beheer in het kader van een bescherming te verzekeren. Bovendien zijn dringende onderhouds- en herstelmaatregelen nodig om de erfgoedwaarden van de kapel tot hun recht te laten komen en op termijn te vrijwaren. Het gedocumenteerde schadebeeld vertoont overigens een verdere achteruitgang ten opzichte van 2017. Zo is de banderol op de aangetaste gevelpleister niet langer leesbaar en brokkelen de afwerkingslagen binnenin de kapel stelselmatig af.

De commissie dringt daarom aan op een duidelijke, toekomstgerichte beheersvisie voor het onderhoud en de restauratie van de kapel, met voldoende uitvoeringsgaranties bij bescherming. Essentieel daarbij is dat mogelijke ingrepen steeds vakkundig gebeuren op basis van doorgedreven onderzoek. Specifiek vraagt de commissie afzonderlijke beheersdoelstellingen inzake het onderhoud en herstel van de gevels (incl. niet-zichtbaar metselwerk), het vrijwaren van het baksteengewelf, behoud en herstel van vaste elementen (het schrijnwerk met figuurglas, de muurkastjes), de omgang met wandschilderingen en opschriften, alsook het belang van vervolgonderzoek in functie van de onderhouds- en restauratieopties.

Daarnaast vraagt de commissie om, indien nog niet het geval, de re-integratie van het gepolychromeerd drieledig retabel in de kapel voor te schrijven. Dit stuk werd bij de bouw van het omringende appartement in veiligheid gebracht. Tevens kan als mogelijkheid vermeld worden om de verloren replica van het beeldje van Onze-Lieve-Vrouw van Groeninge terug te plaatsen mocht dit alsnog opduiken, dan wel een nieuwe replica te voorzien. Tot slot lijkt het de commissie aangewezen dat de beheersvisie ook aandringt op de verwijdering van de storende technieken (meterkasten) die de wandschilderingen en het muurkastje van de zuidoostmuur momenteel ontsieren.

6. Artikel 4 van het ministerieel besluit bevat de voorschriften voor instandhouding en onderhoud. De commissie kan deze ondersteunen.
7. Artikel 5 van het ministerieel besluit somt de toelatingsplichtige handelingen op. De commissie kan deze ondersteunen.
8. Concluderend erkent de commissie het potentieel van voorliggend beschermingsvoorstel, maar

benadrukt de noodzaak van een gericht beheer van de kapel en verdere onderbouwing van de waardebeoordeling.

De commissie geeft bijgevolg een voorwaardelijk gunstig advies voor de voorlopige bescherming als monument van de Onze-Lieve-Vrouw van Groeningekapel, op voorwaarde dat:

- het (bouw)historisch onderzoek naar de kapel en een doorgedreven materiaal-technische analyse van de afwerking voortgezet wordt, dit ter ondersteuning van de waardebeoordeling;
- het beperkte aandeel betreedbare kapellen met gelijkaardige datering als de Groeningekapel (2de kwart 19de eeuw) concreet geduid wordt in het inhoudelijk dossier, met toevoeging van de *'criterionota betreedbare kapellen'* (2016);
- bij bescherming een zo actueel mogelijk beeld van de kapel vastgelegd wordt met eenduidig gedateerde foto's;
- de motivering van de erfgoedwaarden op een aantal punten verder uitgewerkt wordt alsook een bijkomende artistieke en volkskundige waarde onderzocht wordt;
- een duidelijke, toekomstgerichte beheersvisie uitgewerkt wordt voor het onderhoud en de restauratie van de kapel, met voldoende uitvoeringsgaranties bij bescherming.

Namens de Vlaamse Commissie Onroerend Erfgoed,

Michiel Deweydt

Voorzitter